

הרב דוד אייגנר

מום בכור

שאלה

עז מבכירה שלא נמכרה לגוי המליטה זכר. לזכר זה יש דין בכור. בעליו של הבכור העביר אותו לכהן, כדין התורה שיש לתת את הבכור לכהן. הכהן חייב לטפל בו ואסור לו למכור אותו, וכל עוד אין בו מום לא ניתן לשחטו, אסור לעבוד בו וישנן הגבלות נוספות

תמונה 1

בטיפול בו. לפני כמה חודשים בכור זה נפצע ברגלו והפצע הזדהם. לאחר טיפול נרפא הפצע, אך נותרה צלקת במקום. נוסף על כך חלק מהטלף נשבר (ראה תמונה 1). ביקשנו מווטרינרים שיבדקו את הבכור, ועל פי דבריהם הפצע לא פגע בעצם. ישנו גלד על הפצע, והחוסר בטלף אינו פוגע בפעולות הרגילות שהבכור יכול לעשות (הליכה, קימה וכדומה).

יש לשאול אם מדובר במום שניתן בגינו לשחוט את הבכור.

א. הגדרת מומים בכור ופירוטם

בזמננו מותר לשחוט את הבכור ולאכלו רק אם נפל בו מום. מום זה צריך להיות 'מום מובהק', 'נראה לעיניים, וגלוי לכל',¹ וכן צריכים לבדקו 'שלושת בני הכנסת'.² הדוגמאות המובאות ב'שלחן ערוך' למומים מובהקים הן שבר של אחת הגפיים, יציאת העין מהמקום וצרימת האוזן.³ לדעת הטור⁴ ישנם מומים נוספים שבהימצאותם הם מתירים את הבכור, וכתב הרמ"א במקום שיש להסתמך על דברי הטור האלו. המומים שהביא הטור שנוגעים לענייננו הם: פגימת העצם, נטילת הפרסה עם הזכרות ויבלת.

1. פגימת העצם

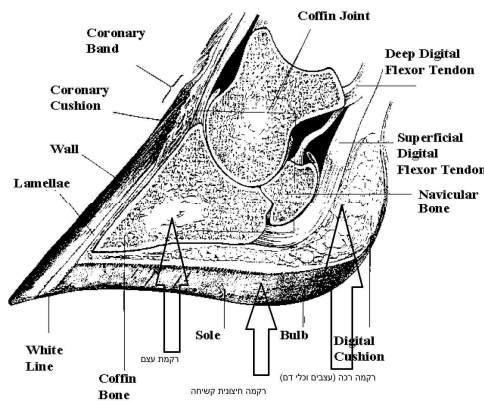
המשנה⁵ עסקה בשני מקרים של פגיעות בשלד: שבירת עצמות היד או הרגל ופגימת

1. שו"ע, יו"ד סי' שט סעי' ב.
2. אנשים בעלי ידע בסיסי בבעלי חיים, שמבינים גם את המשמעויות ההלכתיות של היתר השחיטה.
3. אף שצרימת האוזן היא לא מום שמפריע כלל לתפקודו של בעל החיים, מכל מקום היא נחשבת למום בשל העובדה כי האוזן היא בולטת, ומום זה 'גלוי לעיני כל'.
4. טור, יו"ד סי' שט.
5. בכורות פ"ו מ"ח.

העצם. בעניין שבירת העצם הובא בגמרא שאם היא ניכרת כשבעל החיים בתנועה היא נחשבת למום, אף על פי שלא רואים את השבר. הגדרת פגימת העצם לא הובאה בגמרא, אך כתב ה'תפארת ישראל'⁶ 'שניכר שחסר קצת מרוחב העצם', דהיינו כדי שחיסרון בעצמות יתיר את שחיטת הבכור, הוא צריך להיות ניכר או שיפריע לבעל החיים בתנועה. לבכור שאנו דנים בו אין מגבלה כלל בתנועה, הצלקת מכסה את מקום הזיהום וישנו אף מעט שער שמכסה אותו. לפיכך לא ניתן להגדיר את הפצע כחיסרון בעצם.

2. נטילת הפרסה עם הזכרות

הטלף של בעלי פרסות מורכב מכמה סוגי רקמות: רקמה חיצונית קשיחה, רקמה פנימית רכה שמכילה עצבים וכלי דם באזור הטלף ורקמת עצם פנימית (ראה תמונה 2). אחד המומים שמובאים בגמרא (בכורות מד ע"א) הוא: 'נטלו טלפיים וזכרותם עמהן –

תמונה 2

פסולין, וביאר רש"י: 'זכרות הטלפים היינו עצם שבתוך הטלפים דזו היא כף הרגל'.⁷ מדבריו מובן שכדי שחיסרון בטלף יהיה משמעותי, הוא צריך להגיע עד לחוסר ברקמת העצם הפנימית, וחיסרון רק ברקמה החיצונית אינו משמעותי. בשונה מרש"י, כתב הטור (שם) שאם ניטלו הטלפיים עם הבשר שלהם, אזי מדובר במום. ה'בית יוסף' הבין מדבריו שלדעתו יש צורך שכל הטלף יחד עם כל הבשר יינטלו, ואזי נגדירו כמום. בשו"ת 'דברי מלכיאל'⁸ דן במקרה דומה שבו ניטל רוב צד אחד של הטלף, ונשארה רק מעט מהעצם. הוא דן ארוכות בדברי רש"י, כיצד להגדיר את חלק העצם שנתרה, ולדעתו נראה שרק אם רואים שכל הטלף ניטל, גם אם נשאר מעט מהעצם, אזי נוכל להגדירו כמום ודאי שעל פיו נתיר את שחיטת הבכור, ובתנאי שהטלף לא יחזור לגדול שוב לאחר מכן. כאמור החיסרון בטלף הבכור שאנו דנים בו הוא חיסרון שאינו מגיע לעצם, ואולי ניטל חלק קטן מהבשר, אך ודאי שלא כל הטלף והבשר. הן לדעת רש"י הן לדעת הטור, חיסרון זה אינו חיסרון המתיר את שחיטת הבכור.

3. יבלת

היבלת הובאה בתורה⁹ כמום שאם הוא נמצא בבעל חיים לא ניתן להקריבו, אך לא

6. תפארת ישראל, בכורות פ"ו מ"י אות עד.
7. וכך מובן גם מרבנו גרשום במקום.
8. שו"ת דברי מלכיאל, ח"א סי' סג.
9. ויקרא כב, כב.

נתבאר מהי היבלת. אולם נראה¹⁰ שמדובר בתוספות עור שמצויות באופן קבוע על גוף בעל החיים ולא ברקמת גלד, שסופה ליפול לאחר ההחלמה המלאה של הפצע. וכן מובן מדברי הטור שדן בשאלה אם היבלת שעוסקים בה היא בעלת עצם או לא, וודאי שאיננה גלד של מכה.

4. סיכום המומים

כאמור על פי בדיקתם של הוטרנירים, הן הפצע הן החיסרון בטלף אינם משמעותיים ואינם מפריעים להילוכו הרגיל של הבכור. הצלקת אף מכוסה בחלקה בשער ואינה נראית בבירור לעיניים. לכן לא ניתן להגדיר את הפצע והחיסרון בטלף כמומים מובהקים ונראים לעיניים כדי להתיר את שחיטתו של הבכור.

ב. מספר ממשלתי

כשמגיע וטרינר מטעם השירותים הוטרניריים (שו"ט), הוא מחסן את בעל החיים לפי פרוטוקול החיסונים וכן מסמן אותו במספר ממשלתי תוך עשיית נקב באוזן. להלכה מקובל כי במקרה שבו נוצר נקב במרכז האוזן בקוטר של כ-6.3 מ"מ, נקב זה מוגדר כמום גלוי ומובהק, ובשל כך ניתן לשחוט את הבכור.¹¹ על פי דברי המגדל, בכור זה לא נרשם ברישומי השו"ט והוא אינו מחוסן.¹² יש אם כן לשאול אם מותר לכהן המחזיק את הבכור להזמין את השו"ט, שיחסנו ויסמנו את הבכור, ומתוך כך יהיה ניתן לשחטו. יצוין כי כהן זה אינו חקלאי ואינו בעל דיר. הוא מחזיק זכר ונקבה בלבד בחצר. כתב השלחן ערוך¹³ שאסור להטיל מום בבכור, הן במכוון הן בגרימת מום, ואף אין לומר לגוי שיטיל מום, ואם עבר והטיל מום, מום זה אינו מתיר את הבכור. לכן אין להזמין את השו"ט מתוך ידיעה שעל ידי כך ייגרם מום בוודאות. מאידך ניתן להזמין וטרינר פרטי כדי שיבצע את החיסונים הנדרשים.

ג. טיפולים רפואיים בבכור

בקרב בעלי חיים בטבע, הפרסות נשחקות באופן טבעי כתוצאה מחיכוך באבנים ובמרעה. אצל בעלי חיים במשקים, מכיוון שפרסותיהם אינן נשחקות, יש לבצע את חיתוך הפרסות באופן יזום. פעולה זו נקראת 'טילוף'. לעתים עובר החיתוך את החלק הקשיח של הפרסה ופוגע ברקמות פנימיות יותר, ונוצר פצע בטלף. בכור זה היה זקוק

10. ראה למשל רמב"ם, הל' שבת פ"ט ה"ח: 'החותך יבולת מגופו בין ביד בין בכלי פטור בין לו בין לאחר, ומותר לחתוך יבולת במקדש'.
11. ראה הרב אריאל, 'בכורות שגולדו בעדר כבשים', שו"ת באהלה של תורה, ח"א יו"ד סי' נד; הרב יגאל הדאיה 'מום באוזן הבכור', אמונת עתיך 5 (תשנ"ה), עמ' 15-21.
12. ישנם כמה חיסוני חובה שבהם יש לחסן את בעלי החיים, כגון פה וטלפיים וברוצלזיוס.
13. שו"ע, יו"ד סי' שיג סעי' א.

שיטלפו את פרסותיו (ראה תמונות 3, 4). יש לשאול אם מותר לבצע פעולה זו בבכור מחשש שהוא ייפצע.

תמונה 4

תמונה 3

נחלקו חכמים, רבי יהודה ורבי שמעון אם מותר לטפל בבכור 'שאחזו דם'.¹⁴ הטיפול שנצרך במחלה זו הוא הקזת דם, ומחלוקתם היא עד כמה יש לחשוש לגרימת מום. לדעת רבי יהודה אין להקיז כלל מחשש שמא יגרום לו מום, לדעת חכמים מותר להקיז כל עוד לא גורמים לפצע בפועל, ולדעת רבי שמעון מותר לגרום לו מום במהלך הריפוי. ה'שלחן ערוך' פסק כדעת חכמים שמותר להקיז דם כל עוד לא מתכוונים לפצוע את הבכור. אשר על כן מותר לבצע טילוף, אף שייתכן שהבכור ייפצע בשל כך, כיוון שמטרתו היא לרפא אותו ולא לפצוע.

ד. מכירת המבכירה לגוי

בשולי הדברים נוסיף כי אנו נתקלים בשאלות דומות מפעם לפעם, ויש לזכור כי אף שבוודאי כולנו מצפים לבניין בית המקדש במהרה בימינו ותחזור העבודה לסדרה עם הקרבת הקרבנות, כתב ה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' שכ סעי' ו):
 בזמן הזה מצוה לשתף עם הנכרי באזנו... קודם שיצא לאויר העולם כדי לפטרו מהבכורה אע"פ שמפקיע קדושתו הכי עדיף טפי כדי שלא יבוא לידי מכשול.

מסקנה

הפציעות אינן פוסלות את הבכור, ולא ניתן לשחטו בשל פציעות אלו. אשר על כן על הכהן להמשיך ולהחזיקו.

14. תורת כהנים, אמור פרשה ז סוף פרק ו. הפרשנים ביארו מהי מחלת 'אחיזת הדם': שנתגבר עליה הדם ומחניקה, או ש'אחזה דם וחלתה' (רע"ב חולין פ"ג מ"ה), או בביאור הרב קאפח שמחלה זו היא 'גמהא' – 'קוצר נשימה, אי יכולת לנשום, לחץ על הריאות'. הטיפול המקובל בחז"ל למחלה זו הוא העמדת בעל החיים במים על מנת לקררו. באנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך 'מחלות' זיהה מחלה זו כ'פוליציטמיה', דהיינו מחלת 'ריבוי כדוריות אדומות', ועי' באנציקלופדיה הלכתית חקלאית (באתר מכון התורה והארץ), ערך 'מחלות בעלי חיים'.